

ԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական

ANNA HAKOBYAN

NAS RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Applicant
Judge's Assistant at the Civil Court of Appeal of the RA

АННА АКОБЯН

Соискатель в институте философии, социологии и права НАН РА
Помощник судьи в гражданском апелляционном суде РА

ԱՊԱԳԱ ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ (ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ)

CONCERNING THE RIGHTS OF FUTURE GENERATIONS (THEORETICAL DELIBERATIONS)

О ПРАВАХ БУДУЩИХ ПОКОЛЕНИЙ (ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ)

*Ապագա սերունդները մեզ դատելու են ոչ թե նրանով,
ինչ մենք ասում ենք, այլ նրանով, ինչ՝ անում:
Էլլեն Ջոնսոն Սիրլիֆ*

Սույն թեմայով կատարված գիտական հետազոտությունը միտված է բացա-
հայտելու և պարզաբանելու հետևյալ հիմնահարցերը.

- իրավագիտության մեջ ընդունված պատկերացումները «սերունդների իրավունք» հասկացության վերաբերյալ,
- արդյոք գոյություն ունի «ապագա սերունդների իրավունք»,
- ինչ է այն իրենից ներկայացնում (հասկացություն, էություն, բնույթ, բնութագրական հատկանիշներ),
- ներկայիս մարդու որ իրավունքներն են դասվում ապագա սերունդների իրավունքների շարքին,
- արդյոք արդիական է «ապագա սերունդների իրավունքներ» թեմայի վերլուծությունը, այն պայմաններում, երբ խոսքը վերաբերում է դեռևս գոյություն չունեցող իրավունքի սուբյեկտներին:

Արդի իրավագիտության մեջ հետազոտվող թեման սակավ ուսումնասիրվածներից է: Այլ են իրավունքի զարգացման պատմությանն առնչվող գիտական աշխատությունները, որոնք որևէ կապ չունեն քննարկվող՝ «ապագա սերունդներ»

րի իրավունքները» երևույթի ուսումնասիրության հետ, քանի որ այդտեղ նկարագրվում է իրավունքի զարգացումը, որը տեղի է ունեցել մի քանի սերնդի փուլով, այդուհանդերձ, որպես իրավագիտության մեջ ընդունված մարդու իրավունքների դասակարգում՝ դրանք հիշատակվում են ստորև:

Այս կապակցությամբ իրավաբան, պրոֆեսոր Կարել Վասակը մարդու իրավունքները բաժանել է երեք սերունդների: Սերունդների իրավունքների տերմինաբանությունը նրա կողմից ներկայացվել է դեռևս 1977 թվականին, իսկ դասակարգման առաջարկությունը կատարվել՝ 1979 թվականին¹: Պատմականորեն հենց Կարել Վասակն է ստեղծել սերունդների իրավունքների հասկացությունը և կատարել դրանց հարաբերական դասակարգումը, որն այնուհետև ձեռք է բերել համաշխարհային ճանաչողություն:

Ըստ Կարել Վասակի տեսության՝ մարդու առաջին սերնդի իրավունքները վերաբերում են ավանդական քաղաքացիական և քաղաքական ազատություններին (քաղաքական կյանքին մասնակցությանը), որոնք հայտնի են ազատական ժողովրդավարություններում: Այսինքն՝ դրանք հիմնականում կրում են քաղաքացիական կամ քաղաքական բնույթ և հաճախ կոչվում են սուբյեկտիվ կամ անձնական իրավունքներ: Առաջին սերնդի իրավունքները կապված են այնպիսի գաղափարների և հասկացությունների հետ, որոնք մշակվել են պետության, քաղաքական իշխանության, իրավունքի, ազատության և նմանատիպ այլնի ամրագրման և պաշտպանվածության համար: Այդպիսիք են, օրինակ, կյանքի իրավունքը, արժանապատվության իրավունքը, անձնական կյանքի գաղտնիությունը, քաղաքացիության իրավունքը, օրենքի առաջ հավասարությունը, խոսքի ազատությունը, արդար դատաքննության իրավունքը, մամուլի, կրոնի ազատությունը, ընտրելու, ձայնի և քվեարկության իրավունքը, ինչպես նաև խոշտանգումների չեղարկվելու իրավունքը: Այս իրավունքները հանդիսանում են մարդու «դասական» իրավունքներ, որոնք պարունակվում են պետության բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված նորմատիվ իրավական ակտերում: Տարիներ շարունակ ընդունված է եղել այն կարծիքը, որ միայն այս իրավունքներն են մարդու «հիմնարար» իրավունքները²: Պատմականորեն առաջին սերնդի իրավունքները, աստիճանաբար, ամրագրվել են տարբեր իրավական փաստաթղթերում, դրանցից են՝ 1215 թվականի Ազատությունների մեծ խարտիան (լատ.՝ Magna Carta Libertatum), 1628 թվականի Իրավունքի մասին խնդրագիրը, Անգլիայում 1689 թվականի Իրավունքների օրինագիծը (Իրավունքների հռչակագիրը), 1776 թվականի Ամերիկայի անկախության հռչակագիրը, 1789 թվականի Մարդու և քաղաքացու իրավունքների ֆրանսիական հռչակագիրը և այլն³:

¹ Stéu Vasak K., Human rights: A thirty year struggle: the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights, UNESCO Courier 30:11, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, 1977, Nov., էջ 28-29:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000748/074816so.pdf#nameddest=48063>:

² Stéu Steiner H.J., Alston P., Goodman R., International human rights in context, law, politics, morals, 3rd edition, Oxford University Press, Oxford, 2008, էջ 505, 1433-1452:

³ Stéu Adrian Vasile Cornescu, The generations of human's rights, dny práva - 2009 – days of law: the conference proceedings, 1. edition. brno: Masaryk University, 2009, https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf:

Մարդու երկրորդ սերնդի իրավունքները, պայմանավորված մի շարք արտաքին գործոններով, ձևավորվել են XIX դարում, իսկ պետականորեն սկսել են ճանաչվել երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Այս իրավունքներն արձատապես կրում են տնտեսական, սոցիալական և մշակութային բնույթ, քանի որ հասարակության տարբեր անդամներին երաշխավորում են բարենպաստ և հավասար պայմաններ (իրավունքներ) սոցիալապես ապահով կյանք վարելու համար: Այդպիսին են, օրինակ, աշխատաժամանակի, հանգստի ժամանակի, ներառյալ՝ արձակուրդների իրավունքները, արդարացի և բարենպաստ պայմաններում աշխատելու, գործազուրկ չլինելու, կատարված աշխատանքի դիմաց վարձատրվելու իրավունքները, բժշկական օգնությունից և անհրաժեշտ սոցիալական ծառայություններից օգտվելու, անվճար կրթության հնարավորություն ունենալու, առողջ, բարեկեցիկ և արժանապատիվ ապրելու (սնունդ, հագուստ, բնակարան), հիվանդության, հաշմանդամության, այրիության կամ ծերության դեպքում անձի սոցիալական աջակցությունն ապահովելու իրավունքները և այլն: Երկրորդ սերնդի իրավունքներն ընդգրկված են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում⁴, «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում⁵ և այլ փաստաթղթերում, դրանց իրացումը պետք է ապահովվի գործող օրենսդրությամբ:

Կոլեկտիվ կամ համերաշխության իրավունքներ են անվանվում մարդու երրորդ սերնդի իրավունքները, որոնք, ըստ էության, հանդիսանում են մարդկային փորձի և կյանքի պահանջների արդյունք: Այս իրավունքները հասարակության մեջ ապահովում են սոցիալական համերաշխություն և օգնում մարդկանց համատեղ մասնակցել սոցիալական կյանքին: Երրորդ սերնդի իրավունքները բազմաթիվ են, դրանցից են, օրինակ, արդարության իրավունքը, տնտեսական և սոցիալական զարգացման իրավունքը, մարդասիրական վերաբերմունքի և օգնության իրավունքը, խաղաղության իրավունքը, մաքուր, առողջ և անվտանգ շրջակա միջավայրում ապրելու իրավունքը⁶ (այդ թվում՝ շրջակա միջավայրի բնական պաշարները պահպանելու իրավունքը⁷), տեղեկատվության ազատության իրավունքը, հաղորդակցվելու և շփվելու իրավունքը, կայուն կյանքով ապրելու իրավունքը և այլն: Երրորդ սերնդի իրավունքների յուրահատկությունը պայմանավորված է կոլեկտիվ բնույթով, ինչը նշանակում է, որ այդ իրավունքները կարող են իրացվել համատեղ: Օրինակ, շրջակա միջավայրի պահպանության հիմնախնդիրը ներկա ժամանակաշրջանում այնքան արդիական է, որ կարող է լուծվել միայն իրավունքի սուբյեկտների (այդ թվում՝ պետությունների) համատեղ և համակարգված

⁴ Տե՛ս համընդհանուր հռչակագրի 22-ից 28-րդ հոդվածները, http://www.un.am/res/Human%20Rights/Armenian%20Documents/UDHR_arm.pdf:

⁵ Մանրամասն տե՛ս, <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=37347>:

⁶ Մանրամասն տե՛ս, Laura Westra, Environmental justice and the rights of unborn and future generations: law, environmental harm and the right to health, Taylor & Francis Ltd, London, United Kingdom, 2008:

⁷ Մանրամասն տե՛ս Peter Lawrence, Justice for future generations: climate change and international law, Edward Elgar/ publishing limited, United Kingdom, 2014, https://books.google.am/books?id=wN5nAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hy&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false:

ջանքերի միջոցով⁸:

Մարդու երրորդ սերնդի իրավունքները լայնորեն ճանաչվել են XX դարի երկրորդ կեսից հետո՝ ամրագրվելով մի շարք միջազգային փաստաթղթերում, ինչպիսին են օրինակ՝ «Զարգացման իրավունքի մասին» 1986 թվականի Միավորված ազգերի կազմակերպության հռչակագիրը, Շրջակա միջավայրի և զարգացման վերաբերյալ 1992 թվականի Ռիո դե Ժանեյրոյի հռչակագիրը, Մարդու իրավունքների համաշխարհային խորհրդաժողովի կողմից 1993 թվականի հունիսի 25-ին ընդունված Վիեննայի հռչակագիրը և գործողությունների ծրագիրը, «Բնիկ ժողովուրդների իրավունքների մասին» Միավորված ազգերի կազմակերպության 2007 թվականի հռչակագիրը և այլն:

Սակայն, որոշ մասնագետներ չեն ընդունում այս իրավունքները և դրանց ճանաչումը համարում են վիճելի՝ պնդելով, որ մարդու իրավունքները պատկանում են անհատներին, ուստի մարդու իրավունքների շրջանակում հարիր չէ խոսել կոլեկտիվ իրավունքների մասին:

Այսպիսով, ժամանակագրական առումով սերունդների իրավունքները բաժանվում են հետևյալ կերպ. առաջին սերնդի իրավունքներ՝ XVIII դարի վերջ, երկրորդ սերնդի իրավունքներ՝ XX դարի կես, երրորդ սերնդի իրավունքներ՝ XX դարի 70-ական թվականներ⁹:

Ռուսաստանի Դաշնությունում XX դարի վերջին առաջին անգամ մեկնաբանվել են չորրորդ սերնդի իրավունքները՝ «Մարդու և քաղաքացու հոգևոր և բարոյական իրավունքներն ու ազատությունները», որոնք հռչակում են անհատի հոգևոր և բարոյական, այսինքն՝ մարդկային ոգու, հոգու և մարմնի ինքնավարության արժեքները¹⁰: Չորրորդ սերնդի իրավունքները բնական իրավունքներ են, քանի որ տրված են մարդուն ի ծնե: Դրանք են՝ կյանքի իրավունքը, արժանապատվության նկատմամբ հարգանքը, խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի արգելքը, ընտրության իրավունքը, ստեղծագործելու իրավունքը, կրոնի և խղճի ազատության իրավունքը, հոգևոր կրթության և դաստիարակության իրավունքը և այլն: Այս իրավունքների հիմքում դրված են բարոյական և կրոնական հասկացությունները՝ սերը, հավատը, արդարությունը, արժանապատվությունը, կամքի ազատությունը, հոգևոր զարգացումը և այլն:

Իսկ այնուհետև՝ XXI դարի սկզբին, իրավագիտության մեջ ներկայացվել են մարդու հինգերորդ սերնդի իրավունքները, կրկին Ռուսաստանի Դաշնությունում, որոնց արժեքները կազմում են չորրորդ սերնդի իրավունքների հիմքը: Հինգերորդ սերնդի իրավունքները կոչվում են «Աստվածային իրավունքներ և ազատություններ»¹¹: Այստեղ դրված է այն գաղափարը, որ բոլոր իրավունքներն ու

⁸ Մանրամասն տե՛ս Oliver Ruppel, Third-generation human rights and the protection of the environment in Namibia, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=9e3a8a7e-4152-d817-8473-a19c1952c1f5&groupId=252038:

⁹ Տե՛ս Азаров А.Я., Введение в теорию прав человека // Азаров А., Ройтер В., Хюфнер К., Права человека: Международные и российские механизмы защиты, М., Московская школа прав человека, 2003, էջ 48:

¹⁰ Տե՛ս Ивентьев С.И., Духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина, Казань, ТИСБИ, 1999, էջ 5-6, <http://iventev.narod.ru/>:

¹¹ Տե՛ս Ивентьев С.И., Четвёртое и пятое поколение прав человека // Гуманитарные науки: сборник

ազատություններն աստվածային են, քանի որ դրանք ընդգրկում են ոչ միայն մարդուն և աշխարհը, այլև ողջ տիեզերքը, ուստի այս իրավունքների հիմքը կազմում է սերը, տեղեկատվությունը և էներգիան:

Հետևաբար՝ բոլոր այն իրավունքները, որոնք բխում են սիրուց և աստվածային էներգիայից, պատկանում են հինգերորդ սերնդին, ինչպես օրինակ՝ ստեղծարարության, կատարելագործման, միասնության, էներգիայի կառավարման, տեղեկատվության իրավունքները և այլն:

Մարդու չորրորդ և հինգերորդ սերունդների իրավունքներն ամրագրվել են հատուկ այդ նպատակով 23.11.2010 թվականին ընդունված Մարդու աստվածային և հոգևոր-բարոյական իրավունքների և ազատությունների հռչակագրում («Սիրո հռչակագիր»)՝¹²:

Այսպիսով, վերը նշվածը վերաբերում է հենց իրավունքի զարգացման պատմությանը, որն իրավագիտության մեջ անվանվում է նաև սերունդների իրավունք, քանի որ դիտարկվում է պատմականորեն տեղի ունեցած իրավունքի զարգացման տեսանկյունից: Մարդու սերունդների իրավունքների վերը նշված հայեցակարգերը թույլ են տալիս հստակորեն ցուցադրել իրավունքների հաջորդական զարգացումը, ժամանակների պատմական կապը, այս ոլորտում տեղի ունեցած ընդհանուր առաջընթացը: Իսկ բոլոր սերունդների իրավունքները, միմյանց լրացնելով, ստեղծում են մարդկային կյանքի և գոյակցության ամբողջական համակարգ:

Սերունդների հինգ իրավունքների զարգացման վերոնշյալ պատմական ակնարկը ցույց է տալիս նաև, որ սերունդների իրավունք հասկացությունը իրավունքի պատմության մեջ ընկալվում է այլ կերպ, քան, ըստ էության առաջին անգամ, փորձ է արվում ներկայացվել հողվածում:

Հետևաբար՝ այլ է ապագա սերունդների իրավունքի հասկացությունը:

Նախ, «սերունդ» բառն արմատավորվում է լատիներեն «generatio (բայ. generare)» բառից, որն էլ նշանակում է ծնունդ, ծագում, սերունդ, ցեղ, հետնորդ¹³:

«Ապագա սերունդ» ասելիս հարկ է ըմբռնել ներկայիս մարդկությանը հաջորդող, դեռևս չծնված անձանց, իսկ «ապագա սերնդի իրավունք» հասկացությունը հարկ է նույնացնել ներկայումս ընդունված իրավունքի հասկացության հետ:

Այսպես, իրավաբանական գրականության մեջ իրավահասկացության վերաբերյալ գոյություն ունեն բազմաթիվ սահմանումներ (հանրահայտ տեսություններ): Դրանցից են՝ իրավունքը հասարակական ամենաբարդ երևույթներից է, իրավունքը հասարակության մեջ որոշակի կարգուկանոնի հաստատման և ապահովման միջոց է, իրավունքն արդարության և ազատության հոմանիշ է, իրավունքը պետության կողմից պաշտպանվող շահն է և այլն: Օրինակ, բուլղարական իրավաբանական գրականության մեջ նշված է, որ իրավունքը խորին հումանիտար երևույթ է, այն ստեղծվում է մարդու համար և որպեսզի ծառայի

научных трудов, часть II, Караганда, КарГУ, 2010, էջ 47-49:

¹² Stñ Декларация Божественных и духовно-нравственных прав и свобод человека/С.И. Ивентьев, Бугульма, НО «ФЭН-НАУКА», 2011, էջ 25:

¹³ Stñ Мюллер В.К., Полный англо-русский, русско-английский словарь, Эксмо, М., 2017, էջ 372:

մարդուն: Միայն մարդկային անհատը, որպես կենսաբանական և սոցիալական էվոլյուցիայի եզակի արդյունք, կարող է լինել ստեղծագործական սկզբի կրողը, այդ իսկ պատճառով հասարակության առաջընթացը, ի վերջո, կախված է յուրաքանչյուր անհատին տրվող հնարավորություններից...¹⁴:

Ապագա սերունդների իրավունքը կարող է սահմանվել նույն կերպ, ինչպես վերը թվարկված իրավունքի հասկացությունները, այսինքն՝ ապագա սերունդների իրավունքը կարող է դիտարկվել որպես հասարակական ամենաբարդ երևույթներից մեկը (չծնված անձի իրավունքի փաստը երևույթը դարձնում է էլ ավելի բարդ), որպես հասարակության մեջ որոշակի կարգուկանոնի հաստատման և ապահովման միջոց (օրինակ՝ գործող օրենսդրության ձևակերպումները նպաստեն նաև հետագա սերունդների բարեկեցիկ կյանքի ապահովմանը և այլն), որպես արդարության և ազատության հոմանիշ (հաշվի առնելով, որ մարդկային անհատը կենսաբանական և սոցիալական էվոլյուցիայի եզակի արդյունք է, ուստի վերջինիս իրավունքների նախապես ապահովումը պետք է դիտարկվի որպես արդարության և ազատության հիմնարար սկզբունքների բարձրագույն արտահայտման ձև), որպես պետության կողմից պաշտպանվող շահ (պետության կողմից յուրաքանչյուր անհատի կենսաբանական շարունակության ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումներ, անձնական շահ, որը դրսևորվում է մարդկային տեսակի շարունակության մեջ) և այլն:

Այս մոտեցումն ունի ոչ միայն իրավաբանական, այլ նաև փիլիսոփայական հայեցակետ: Ապագա սերունդների իրավունքների սահմանումը և առհասարակ այդ թեմայի հետազոտումը որոշակի առումով կարող է վերացական թվալ, քանի որ վերաբերում է մի բանի, որը փաստացի իրականությունում (de facto) գոյություն չունի: Նշված հիմնահարցին փիլիսոփայական հայացքը կայանում է այն կարևորագույն փաստի մեջ, որ ներկայիս մարդկության կողմից միանշանակորեն ակնկալվող է ապագայում և՛ բանական մարդու գոյությունը, և՛ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը: Նշվածը լիովին արդարացված է, քանի որ պետության և հասարակության էությունը մարդու բարօրության ապահովման մեջ է, և բոլոր զարգացումները կենտրոնացված են մարդ էակի շուրջ, հետևաբար՝ մարդու իրավունքներն իրենց ամբողջությամբ ենթակա են փոխանցման համապատասխան սերունդներին: Սերունդների բուն իրավունքները հենց այն բոլոր իրավունքներն են, որոնք այսօրվա փաստացի իրականությունում սահմանված են մարդու համար: Հաշվի առնելով, որ խոսքը գնում է «de futuro» իրավական կարգավորման մասին, և ապագա սերունդների ներկայացուցիչների օբյեկտիվորեն գոյություն չունենալու պատճառով վերջիններս զրկված են իրենց «փոխանցման ենթակա» իրավունքներն իրացնելու հնարավորությունից, ուստի կարելի է հետևություն կատարել, որ սերունդների իրավունքները գտնվում են կախման դիրքում, ներկայի և ապագայի միջև որևէ կետում: Դրանց իրացման ապահովումը լիովին կախված է ներկա ժամանակաշրջանում մարդու վարվելակերպից, հետևաբար յուրաքանչյուր անձի բարոյական պարտականությունն է իր ցանկացած իրավունքն իրացնել հոգատարությամբ և խղճով,

¹⁴ Сѣѡ Димитрина Милкова, Обща теория на правото, ЮРИСПРЕС, София, 2003, էջ 54:

որպեսզի ապահովվի հետագայում իր նույն իրավունքների առկայությունը և դրանք փաստացի փոխանցելու իրական հնարավորությունը, այսինքն՝ մարդու իրավունքները պետք է իրականացվեն ողջամիտ բանականության սահմաններում, իրավունքի զարգացման միտումը պետք է այնպես լինի և մարդու գործող իրավունքները պետք է այնպիսի կառուցակարգեր ունենան, որ հասանելի լինեն, մատչելի դառնան, ապահովեն մարդու իրավունքների փոխանցումը և իրացումն ապագա սերունդներին՝ վերջիններիս շահերը հաշվի առնելով:

Իրավունքն առանց մարդու իրավունքների նույնքան անհավանական է, որքան մարդու իրավունքներն առանց դրա և դրանից դուրս¹⁵:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախաբանում¹⁶ խոսվում է սերունդների ազատությունը և ընդհանուր բարեկեցությունն ապահովելու մասին:

Հայաստանի Սահմանադրության նախաբանը պետք է անփոփոխելի լինի տեքստի տեսանկյունից: Ցանկացած ամբողջական համակարգ ունի մի ինտեգրատիվ որակ, որի հիմքի վրա էլ ձևավորվում է հիշյալ ամբողջ համակարգը և այն ելակետային վիճակը, որից կատարվում են անցումները նոր վիճակների: Այսինքն՝ ենթադրվում է փոփոխությունների հնարավորություն, սակայն այնպիսի փոփոխությունների, որոնց պայմաններում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը, Սահմանադրության «միջուկը»: Կատարվող փոփոխությունները չպետք է խաբխելն Սահմանադրության հիմքում ընկած հիմնարար սկզբունքներն ու արժեքները, հետևաբար՝ Սահմանադրության հիմքում ընկած է դինամիկ կայունության գաղափարը¹⁷:

Նշվածից հետևում է, որ ՀՀ Սահմանադրության ողջ բովանդակությունը պետք է ձևավորվի, փոփոխվի և մեկնաբանվի այնպես, որպեսզի երաշխավորի սերունդների ազատությունն ու ընդհանուր բարեկեցությունը: Ապագա սերունդների բարեկեցության և ազատության ապահովումը Սահմանադրության «միջուկն» է, դրա հիմնարար սկզբունքներից և արժեքներից մեկը: Դրա վառ օրինակ են ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (*Ընդերքը և ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են*), որով ապահովվում է երկրում ընդերքի և ջրային ռեսուրսների պահպանումը, ըստ այդմ՝ սերունդների կենսաբանական գոյությունը, ՀՀ Սահմանադրության 12-րդ հոդվածը, այն է՝ շրջակա միջավայրի պահպանությունը և կայուն զարգացումը (*Պետությունը խթանում է*

¹⁵ Sten Persesjanc B.C., Права человека в истории политической и правовой мысли (от древности до Декларации 1789 г.) // Права человека в истории человечества и в современном мире, М., 1989, էջ 21-29:

¹⁶ «Հայ ժողովուրդը, հիմք ընդունելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրում հաստատագրված հայոց պետականության հիմնարար սկզբունքները և համազգային նպատակները, իրականացրած ինքնիշխան պետության վերականգնման իր ազատատեր նախնիների սուրբ պատգամը, նվիրված հայրենիքի հզորացմանը և բարգավաճմանը, ապահովելու համար սերունդների ազատությունը, ընդհանուր բարեկեցությունը, քաղաքացիական համերաշխությունը, հավաստելով հավատարմությունը համամարդկային արժեքներին, ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը:»

¹⁷ Sten Anahit Manasyan, The issue of the development of the preamble to the Armenian Constitution: from theory to practice, Revista Institutului Național al Justiției, NR. 1 (48), 2019, էջ 46-51:

շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով պատասխանատվությունն ապագա սերունդների առջև: Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է հոգ փանել շրջակա միջավայրի պահպանության մասին:): Այս իրավական նորմն ուղղակիորեն կարգավորում է ապագա սերունդների առջև ներկայիս սերունդների պատասխանատվության հարցը: Այն պարտավորություն է սահմանում պետության և յուրաքանչյուր անհատի համար տարբեր գործողությունների կամ անգործության միջոցով ոչ միայն պահպանել, այլև բարելավել շրջակա միջավայրը, ինչպես նաև պահպանել և սահմանափակ կերպով, այսինքն՝ ըստ անհրաժեշտության օգտագործել բնական պաշարները: Ստացվում է, որ դրանով ևս երաշխավորվում է ապագա սերունդների բնականոն և բարեկեցիկ կյանքի ապահովումը:

Սահմանադրական ոլորտում հարկ է մեջբերել նաև ՀՀ Սահմանադրության 203-րդ հոդվածը (*Սահմանադրության 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 203-րդ հոդվածները փոփոխման ենթակա չեն*), որը թվարկում է Սահմանադրության անփոփոխելի հոդվածները, այսինքն՝ այն հանդիսանում է սերունդների իրավունքները սահմանափակող նորմ, ինչն էլ իր հերթին նշանակում է, որ հոդվածում վկայակոչված նորմերի սահմանափակումը նպատակաուղղված է դրանց պահպանմանն ապագա սերունդների համար:

Ապագա սերունդների իրավունքների ապահովման ակնհայտ դրսևորում է հանդիսանում ժառանգական իրավունքը, որով իրականացվում է իրավունքների փոխանցումը: Օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1238-րդ հոդվածի 1-ին մասի (*Սաղմնավորված, սակայն դեռ չծնված ժառանգի առկայության դեպքում ժառանգության բաժանումը կարող է կատարվել միայն նրա ծնվելուց հետո:*) կարգավորումը վերաբերում է սաղմի, դեռ չծնված անձի ժառանգության իրավունքին: Այսինքն՝ այստեղ սաղմի առկայության փաստն ինքնին արգելում է ժառանգության բաժանման գործողություններ կատարելը՝ դրանով իսկ սահմանափակելով մյուս ժառանգների իրավունքները:

Ընտանեկան իրավահարաբերություններում նույնպես կարելի է հանդիպել ապագա սերունդների իրավունքների ապահովման դրվագների: Օրինակ, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասը (*Ամուսնությունն անվավեր ճանաչելը չի ազդում այդպիսի ամուսնությունից ծնված կամ ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու պահից հետո՝ երեք հարյուր օրվա ընթացքում, ծնված երեխաների իրավունքների վրա:*) երաշխավորում է անվավեր ճանաչված ամուսնությունից երեք հարյուր օրվա ընթացքում ծնված երեխաների իրավունքների ապահովումը՝ այնպիսի սահմանափակում նախատեսելով դեռ չծնված երեխայի ծնողների համար, որին չհետևելը կարող է ազդել դեռ չծնված երեխայի իրավունքների վրա: Նմանատիպ է նաև ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (*Միմյանց հետ ամուսնության մեջ գտնվող անձանցից, ինչպես նաև ամուսնալուծությունից կամ ամուսնությունն անվավեր ճանաչելուց հետո կամ երեխայի մոր ամուսնու մահվան պահից երեք հարյուր օրվա ընթացքում երեխա ծնվելու դեպքում երեխայի հայր է ճանաչվում երեխայի մոր ամուսինը (նախկին ամուսինը),*

երթե այլ բան չի ապացուցվել...):

Վերոնշյալ ընդհանուր վերլուծությունները և գործող իրավական կարգավորման մեջբերված օրինակները ցույց են տալիս, որ ապագա սերունդների իրավունքի վերաբերյալ առաջ քաշված մոտեցումներն իրավունքին խորթ երևույթներ չեն: Դրանք առկա են որոշակի հարցերի կարգավորման շրջանակում, և նշված կարգավորումները վկայում են, որ ապագա սերունդների իրավունքների մասին վերոգրյալ գաղափարները ոչ միայն գոյություն, այլև զարգացման իրավունք և հրամայական ունեն:

Հետևաբար, սերունդների կյանքի և իրավունքների ապահովման նպատակով ներկա սերունդների իրավունքների որոշ առկա և հետագա հնարավոր սահմանափակումները հիմնված են և պետք է հենվեն այնպիսի լայն գաղափարի և բարձր արժեքի վրա, ըստ որի՝ գործող իրավունքն իր արժեհամակարգային բնույթով պետք է կանոնակարգի ոչ միայն իրավունքի՝ գոյություն ունեցող սուբյեկտների վարքագիծն ուղղված վերջիններիս իրավունքների իրացմանը, այլև պետք է ընդգծված արժահամակարգային ուղղվածություն ունենա ապագա սերունդների իրավունքների ապահովման հանդեպ:

Իրավունքի արժեբանական այս մոտեցումը պահանջում է.

1. գործող իրավունքի հիման վրա գոյություն ունեցող սուբյեկտների կողմից իրենց վարքագծի կառուցում ոչ միայն սեփական (գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտներ) շահերի և պահանջմունքների բավարարման համար (գործող իրավունքի մեկնաբանություն, կիրառում և այլն),

2. գործող իրավունքում ապագա սերունդների իրավունքների ապահովմանն ուղղված նոր սկզբունքների ձևավորում,

3. գործող իրավունքում նոր իրավակարգավորումների նախատեսում, որոնք հստակ կկարգավորեն գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտների վարքագիծն ուղղված ապագա սերունդների իրավունքների ապահովմանը (իրավունքի իրացման սահմանափակումներ, իրավունքի իրացման շրջանակներում լրացուցիչ պարտականություններ և այլն):

Annotation. The scientific article presents the perceptions adopted in law regarding the concept of "law of generations". Rights and other details about all five generations are described. The concept of the right of future generations is differentiated, its definition is given, its meaning and peculiarities are revealed. Some approaches are suggested to ensure the life and rights of future generations. In order to emphasize a factor that it is not an alien phenomenon in law, various legal norms of the current legislation are presented to guarantee the rights of future generations. As a result of all this, it is concluded that the construction of their behavior by subjects of law should not be aimed solely at the satisfaction of their own benefits and needs, and new principles should be formed in the existing law and new legal regulations should be provided for ensuring the rights of future generations.

Аннотация. В данной научной статье представлены принятые в праве воззрения относительно понятия «право поколений». Описываются права и другие особенности всех пяти поколений. Разграничивается понятие «право будущих поколений», дается его определение, выявляются его суть и особенности. Выдвигаются некоторые позиции, необходимые для обеспечения достойной жизни и защиты прав будущих поколений. С целью подчеркнуть являющийся фактор не чуждым явлением в праве в статье представлены различные правовые нормы действующего законодательства, призванные гарантировать права будущих поколений. В результате

всего этого делается вывод о том, что со стороны субъектов права построение их поведения не должно быть нацеленным единственно на удовлетворение собственных выгод и потребностей, а в действующем праве должны сформироваться новые принципы и предусматриваться новые правовые регулирования, относительно обеспечения прав будущих поколений.

Բանալի բառեր - սերունդ, մարդու իրավունքներ, ապագա սերունդների իրավունքներ, իրավահասակացություն, իրավակարգավորում, իրավունքի ապահովում:

Keywords: generation, human rights, rights of future generations, concept of law, legal regulation, law ensurement.

Ключевые слова: поколение, права человека, права будущих поколений, понятие права, правовое регулирование, обеспечение права.

Ա. Հակոբյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. փոստ՝ annahakobyan200@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 01.12.2019, տրվել է գրախոսության՝ 01.12.2019, երաշխավորվել է ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, ՀՀ փաստաբանական դպրոցի դասախոս, իրավ. գիտ. թեկնածու Գ. Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 25.12.2019